ISSN 2349-638X
IMPACT FACTOR 4.574

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's Kolhapur

College of Education, Osmanabad

NAAC Reaccredited Grade B with CGPA 2.85

UGC Sponsored

National Seminar
On
Human Rights Education

24th February 2018

SPECIAL ISSUE OF
AYUSHI INTERNATIONAL
INTERDISCIPLINARY
RESEARCH JOURNAL
www.aiirjournal.com

GUEST EDITOR
Dr. Sou.Sulbha D.Deshmukh
EDITOR IN CHIEF
Pramod P. Tandale

Scanned with CamScanner

Organized By, | UGC Sponsored National Seminar On Human Rights Education 24th Feb.2018 | [illegible] College of Education, Osmanabad | ISSN 2349-638x Impact Factor 4.574

माध्यमिक स्तरावरील शालेय पाठ्यक्रमातील आशयाचा मानवी अधिकाराच्या दृष्टीने चिकित्सक अभ्यास

प्रा. डॉ. [illegible]
[illegible]

प्रा. ज्योती [illegible]
[illegible]
शिक्षणशास्त्र विभागाध्यक्ष व [illegible] विद्यापीठ [illegible]

प्रस्तावना

[illegible] हक्क हे सर्व नागरिकांसाठी अतिशय महत्त्वाचे अमूल्य [illegible] हक्क किंवा मानवी अधिकार हे मानवाचे मूलभूत हक्क आहेत. मानवी हक्क हे [illegible] संपन्न [illegible] उपजत किंवा कायदेशीर [illegible] [illegible] गुलामगिरीपासून मुक्तता, स्वातंत्र्य, [illegible] धार्मिक व धार्मिक स्वातंत्र्यप्रमाणे शांततापूर्ण मार्गाने संघटित होण्याचा हक्क, राष्ट्राच्या भौगोलिक सीमारेषेमध्ये सर्वत्र मुक्तसंचार करण्याचा [illegible] हक्क, पोषणमान, राहणीमान उंचावण्याचा आणि आरोग्याचा हक्क. या हक्कांसाठी संयुक्त [illegible] मानवी हक्क [illegible] [illegible] प्रयत्न करतात. [illegible] १० डिसेंबर २०१७ रोजी [illegible] जागतिक स्तरावर मानवी हक्कांच्या [illegible] आहेत. याची सुरुवात १० डिसेंबर १९४८ रोजी झाली. याच दिवशी संयुक्त राष्ट्रसंघाने मानवी हक्क दिवस जाहीर [illegible] केला. त्यानंतर दरवर्षी १० डिसेंबर हा दिवस आंतरराष्ट्रीय मानवी हक्क दिवस म्हणून साजरा करण्याची प्रथा पडली आहे.

शिक्षणाच्या संदर्भात विचार केला तर शिक्षणाने बालकाला शहाणपण देतो या दृष्टीने शिक्षणात आज पर्यंत विविध नवनवीन [illegible] विचार केलेला आहे. [illegible] राष्ट्रीय [illegible], [illegible] शिक्षण, [illegible] शिक्षण, मूल्यशिक्षण, जीवन कौशल्ये शिक्षण, आरोग्य शिक्षण, पर्यावरण शिक्षण हे आज शालेय अभ्यासक्रमातून विद्यार्थ्यांच्या अंगी रुजविले जातात. आजच्या काळातील गरज व महत्त्व लक्षात घेता विद्यार्थ्याला मानवी हक्का बद्दल माहिती [illegible] त्याच प्रमाणे मानवी हक्कांची [illegible] शिक्षण दिले जाते. [illegible] आपल्या हक्का बद्दल माहिती [illegible] असायला हवी यासाठी शालेय स्तरावर [illegible] माध्यमिक स्तरावरील शालेय अभ्यासक्रमातून मानवी हक्का बद्दलची जाण विद्यार्थ्यांना होते का ? हा प्रश्न संशोधकाच्या मनात [illegible] माहिती घेण्यासाठी हे संशोधन हाती घेतले आहे. सदर पेपर मध्ये मानवी हक्क म्हणजे काय ? मानवी हक्काचे प्रकार, [illegible] मानवी हक्कांची जाणिव व्हावी यासाठी मानवी हक्कांची जाणिव करून देणारा आशय आहे याचा चिकित्सक अभ्यास करण्याचा प्रयत्न संशोधकाने केलेला आहे.

मानवी हक्क म्हणजे काय ?

मानवी हक्काच्या जाहिरनाम्यातील पहिले वाक्य असे आहे,' जगातील स्वातंत्र्य, न्याय आणि शांतता यांचा पाया म्हणजे मानवी हक्क आणि मानवी प्रतिष्ठेचा आदर हा आहे.' म्हणून जे हक्क जीवन जगण्यासाठी असतात त्या हक्कांना मानवी हक्क मानले [illegible] वैश्विक स्वरूपाचे आहेत कोणताही भेदभाव न करता केवळ माणूस आहे म्हणून समस्त मानवजातीला हक्क उपलब्ध आहेत.

व्याख्या

भारतीय मानवी हक्कांच्या १९९३ च्या जाहिरनामाकलम २ नुसार " मानवी हक्क म्हणजे जीवनासंबंधी, स्वातंत्र्यासंबंधी, समानतेसंबंधी आणि प्रतिष्ठेसंबंधी व्यक्तीला राज्यघटनेतर्फे किंवा आंतरराष्ट्रीय कराराप्रमाणे संरक्षणाची खात्री दिली गेलेली आणि त्याची अंमलबजावणी न्यायालयाकडे सोपविली.

सर्वे भवन्तु सुखिन:
सर्वे संतु निरामय !
सर्वे भद्राणि पश्यन्तु
मा कश्चिद दु:ख भाग्यवेत !!

या वैदिक श्लोकातून देखील आपल्याला मानवी जीवन हे सुखीसमाधानी आनंदाने गुण्या गोविंदाने राहण्यासाठीचा अर्थ स्पष्ट [illegible] दिसतो.

मानवी हक्काचे प्रकार

१) स्वातंत्र्य आणि समतेचा हक्क, २) जगण्याचा, स्वातंत्र्याचा आणि व्यक्तिगत सुरक्षेचा हक्क, ३) गुलामगिरीपासून संरक्षण.
४) धर्मस्वातंत्र्य, ५) शिक्षणाचा हक्क, ६) माहिती आणि विचार स्वातंत्र्याचा हक्क, ७) शांततापूर्ण मार्गाने संघटित होण्याचा हक्क,
८) राष्ट्राच्या भौगोलिक सीमारेषेमध्ये सर्वत्र मुक्तसंचार करण्याचा, वास्तव्याचा हक्क, ९) सामाजिक सुरक्षेचा हक्क, १०) कामाचा हक्क,
११) विश्रांतीचा हक्क, १२) पोषणमान, राहणीमान उंचावण्याचा आणि आरोग्याचा हक्क हे मानवी हक्क समजले जातात.

55

संशोधन कार्य

- समस्या विधान

माध्यमिक स्तरावरील शालेय पाठ्यक्रमात पाठ्यक्रम आशयाचा मानवी अधिकाराच्या दृष्टीने चिकित्सक अभ्यास

- उद्दिष्टे

१) माध्यमिक स्तरावरील पाठ्यपुस्तकातील पाठ्यक्रमामध्ये मानवी हक्कांचा विचार केलेला आहे का? याचा शोध घेणे.

२) माध्यमिक स्तरावरील पाठ्यक्रमात विषयनिहाय मानवी अधिकाराच्या आशयाचा शोध घेणे.

३) शिक्षकांना मानवी हक्का संदर्भात असलेल्या जाणीवेचा शोध घेणे.

- गृहितक

१) शालेय अभ्यासक्रमात नव - नवीनप्रवाहांचा विचार केला जातो.

- न्यादर्श

इयत्ता ९ वी व १०वी सर्व पाठ्यपुस्तके व इयत्ता ९ वी १० या वर्गाला अध्यापन करणारे ३० शिक्षक हे यादृच्छिक नमूना निवड पद्धतीने निवडण्यात आले आहे.

- व्याप्ती : सदर संशोधन माध्यमिक स्तरावरील सर्व शिक्षकांना उपयुक्त ठरु शकेल.

- मर्यादा

१) २०१७-१८ मधील माध्यमिक स्तरावरील असलेल्या विषयांचा विचार केलेला आहे.

२) अक्कलकुवा तालुक्यातील फक्त ८ शाळेतील मराठी इतिहास, हिन्दी, राज्यशास्त्र विषयाचे अध्यापन करणाऱ्या शिक्षकांचा विचार यात केला आहे.

३) माध्यमिक स्तरावरील शालेय विषयातील फक्त मराठी हिन्दी इतिहास व राज्यशास्त्र या विषयांचा विचार केलेला आहे.

- कार्यपध्दती : सदरसंशोधनात सर्वेक्षण, दस्तऐवज विश्लेषण पध्दतीचा विचार करण्यात आलेला आहे.

- साधने : शालेय पाठ्यपुस्तके व शिक्षकांची मुलाखत

- कार्यवाही

सदरसंशोधनात संशोधिकेने प्रथम मानवी आधिकारा संबंधि माहिती मिळवून शालेय पाठ्यपुस्तकाचे वाचन केले. इयत्ता ९ वी व १० मराठी, हिन्दी, इतिहास, राज्यशास्त्र ह्या विषयातील आशयात मानवी हक्कांची जाणीव होईल असा आशय दिलेला आहे का हे पाहण्यासाठी दस्तऐवज पध्दतिचा वापर करुन प्रत्येक पाठातील आशयाची मानवी हक्का संबंधिची चिकित्सा केली. व शिक्षकांना मानवी हक्का संबंधी जाणीवेचा शोध घेण्यासाठी मुलाखत या तंत्रांचा वापर करुन त्यांना मानवी हक्का संबंधी कितीते जागृत आहे याची माहिती मिळविण्यात आली. त्याचे विश्लेषण खाली निष्कर्षात देण्यात आले आहे.

उद्दिष्टक्रं १ चे निष्कर्ष यात माध्यमिक शालेय स्तरावरील सर्व विषयातील पाठ्यपुस्तकात मानवी हक्कांचा समावेश आढळतो.

उद्दिष्टक्रं २ चे निष्कर्षखालील प्रमाणे दिलेले आहे.

मानवी अधिकार	विषय							
	मराठी		हिन्दी		इतिहास		राज्यशास्त्र	
	९ वी	१०वी	९ वी	१०वी	९वी	१०वी	९वी	१०वी
शोषणाविरुध्दाचा हक्क	I	II	II	I	I	I	I	I
माहिती विचार आणि स्वातंत्र्याचा हक्क	I	II	I	I	I	I	I	I
शांततापूर्ण मार्गाने संघटित होण्याचा हक्क		II	I	I	I	I	I	I
विचार स्वातंत्र्य,धर्म हक्क		I	I	I	I	I	I	I
शिक्षणाचा हक्क		II		I	I	I	I	I
सामाजिकसुरक्षेचा अधिकार	I	II		I	I	I	I	I
जगण्याचा स्वतंत्रतेचा सुरक्षेचा हक्क		II		I	I	I	I	I
विश्रांतीचा हक्क	I	II		I	I	I	I	I
[illegible] राहणीमान उंचावण्याचा आणि आरोग्याचा हक्क	I	II	I	I	I	I	I	I
कामाचा हक्क	I	I		I	I	I	I	I
समानतेचा हक्क								

Scanned with CamScanner

क) वरील तक्त्याचे निरिक्षण केले असता इयत्ता ९ वी च्या पाठ्यपुस्तकातील आशयाची चिकित्सा मानवी हक्काच्या दृष्टीने केली असता, मराठी विषयात १०.९% मानवी हक्काची माहिती देणारा आशय दिसून येतो.तर इयत्ता १०वी मराठीतील पाठ्यपुस्तकातील ७० % आशय मानवी हक्काची माहिती करून देणारा आशय दिसून येतो.

ख) इयत्ता ९ वी हिन्दी विषयातील आशयात ६०% आशय हा मानवी हक्काची माहितीकरून देणारा आशय आहे.तर इयत्ता १० वी च्या हिन्दी विषयातील ५० % आशय हा मानवी हक्काची माहितीकरून देणारा आशय दिसून येतो.

ग) इयत्ता ९ वी च्या इतिहास व राज्यशास्त्र विषयाची चिकित्सा मानवी हक्काच्या बाबतीत केली असता.९८टक्के आशय हा मानवी हक्काची माहिती करून देणाराआहे.तर इयत्ता १०च्या इतिहास व राज्यशास्त्र विषयात ९५.% आशय हा मानवी हक्काची माहिती करून देणारा आशय आहे.

घ) मराठी व हिन्दीया विषयापेक्षा इतिहास व राज्यशास्त्र याविषयात मानवी हक्काची माहितीकरून देणारा आशय जास्त प्रमाणात दिसून येतो.

शिक्षकांच्या मुलाखती वरून आलेले निष्कर्ष

क) ९० टक्के शिक्षकांना मानवी हक्कावद्दल पूरेशी माहिती आहे.
ख) ७० टक्के शिक्षक मानवी हक्का बद्दलची विद्यार्थ्यांना माहितीकरून देतात.
ग) ६० टक्के शिक्षकांमते मराठी हिन्दीविषयासारख्या माध्यमातून देखील मानवी हक्कांची माहिती विद्यार्थ्यांना देते येऊ शकते मात्र त्यासाठी मानवी हक्कांवरील आशयाचा समावेश त्यात मोठ्याप्रमाणात असावा.
घ) ५० % शिक्षकांच्या मते इतिहास व राज्यशास्त्र हया दोन्ही विषयांचा एकत्रित समावेश केलेला असल्यामूळे विद्यार्थ्यांना या विषयाची आवड निर्माण होत नाहीतसेच वर्षभराचा तासिका देखील या विषयाला यूपचकमी पडतात.
ङ) ७०% शिक्षकांच्या मतेशालेय स्तरावरील विद्यार्थ्यांना आवडणारे विषय म्हणजे मराठी व हिन्दीसारखे विषय होय म्हणून जर या विषयांचा माध्यमातून विद्यार्थ्यांना मानवी हक्काची माहितीकरूनदेणारा पाठ्यक्रमातयारकेलातर मानवी हक्काची माहिती विद्यार्थ्यां पर्यंत पोहचविणे सहज शक्य होईल.
च) ५० % शिक्षकांनाभावी नागरीक घडविण्यासाठी विद्यार्थ्यांना कुमारअवस्थेचा कालखंडात मानवी हक्काची माहितीमिळणेयुपगरजेचे आहेसे वाटते.
छ) ४० %मराठी विषयाचे शिक्षक मानवी हक्कांची माहिती वर्गात देतात.
ज) ५० % शिक्षक मानवी हक्काची माहितीकरून देण्यासाठी अध्यापनात नाटयीकरण पध्दतीचा वापर करतात.
झ) १० % शिक्षक मानवी हक्क दिवस साजराकरतात.
ञ) २० %शिक्षककायदयाची माहिती देण्यासाठी बाहेरिल तज्ञ बोलवितात.

सारांश

शिक्षणहेभावी नागरिक घडविण्याचे साधन असल्यानेतर या भावी नागरिकांना घडविण्यासाठी भारतातील अभ्यासक्रम मूल्य,गाभाघटक,जीवन कौशल्ये,मानवी हक्क यासदंर्भात आशय समाविष्ट करणे महत्त्वाचे ठरते.कायदयाने ज्या सवलती नागरिकांना दिल्या आहेतत्याची जाण विद्यार्थ्यांला शालेय जीवनातून असायला हवी.तेव्हाच खऱ्या अर्थाने विद्यार्थी आपल्या हक्कासाठी जागृक राहू शकतो व देशाच्या विकासाला हातभार लावू शकतो.भारत देशाला स्वतंत्र्य मिळून आज ७० वर्ष पूर्ण झालीततरीही भारतातील जनतेला लोकशाहि बद्दल पुरेशी जाणीव नाही. लोकशाहीचा उपभोग कसा घ्यावा याबद्दल चे पुरेसे ज्ञान नाही.आणि भारतीय राज्यघटनेने जनतेला दिलेल्या हक्कांची जाणीव देखील नाही.सर्व कायदयांविषयी अर्धवट ज्ञान असल्याचे दिसून येते.शिक्षणाच्या माध्यमातून बालकाला मानवी हक्काची जाणीव करून देणेसांपेहांऊ शकते.याकरिता शालेय अभ्यासक्रमातून व पाठ्यक्रमातून मानवी हक्कावर आधारित आशयाचा समावेश करणे महत्त्वाचे आहे.

संदर्भ सुची
१) शितकर देवेन्द्र २०१० मानवी हक्क म्हणजेकाय,मुक्तारंग प्रकाशन लातूर.
२) चंद्रा रांश २०१० मानवधिकार :विविध आयाम एवं चुनौतियाँ,अंकित प्रकाशन दिल्ली
३) मानवी हक्क आणि भारतीय राज्यघटना य.च.म.मु विद्यापीठ नाशिक,भाग २
४) मानवी हक्क आणि भारतीय राज्यघटना य.च.म.मु विद्यापीठ नाशिक.भाग १
५) मानवी हक्काच्या अमलबजावणी यंत्रणा य.च.म.मु विद्यापीठ नाशिक.
६) मानवी हक्क व भारतीय राज्यघटना प्रा.बेडसे राजधर चंद्रभतेय मानवाधिकार आणि मुल्यशिक्षण
७) बालकामगार आणि मानवी हक्क प्रा.सौ.तिलोत्तमा चौधरी लेख मानवाधिकार आणि मुल्यशिक्षण
८) बालकामगार सुरक्षा पुस्तिका.
९) चितेहमत.. (२०१५):. शैक्षणिकसंशोधन मांडणी व दिशा, सात्विक प्रकाशन,नाशिक.
१०) आगलावे पी..(२०००):. संशोधन पध्दती व तंत्रे विदया प्रकाशन,नागपूर.

Scanned with CamScanner